УКРАЇНСЬКА КОМПАРАТИВІСТИКА: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ, ПРОЦЕСИ І МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ

АЛЕКСАНДРОВА Г. **Помежів'я (українське порівняльне літературознавство кінця XIX – першої третини XX століття) / Г.Александрова.**
– К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 415 с.

Монографія Галини Александрової зосереджується на становленні, історії та методологічних трансформаціях української компаративістики. Дослідниця не просто фіксує певні еволюційні віхи порівняльного літературознавства на українських теренах, а панорамно презентує розмаїття шкіл, наукових підходів, демонструє механізми змін у компаративних методиках, модифікації компаративної аналітики та строкатість дослідницької практики у діахронній проекції, дає відповідь на низку досі не опрацьованих питань щодо джерел формування української літературознавчої компаративістики, етапів її становлення, внутрішнього змісту і стратегічних пріоритетів кожного з них. Чільну увагу приділено і національній специфіці вітчизняної компаративістики, яку авторка вбачає насамперед у тому, що, осмислюючи ідеї західноєвропейських науковців, вітчизняні вчені не накладали запозичені теорії на український матеріал, а творчо опрацьовували їх відповідно до українських умов. На переконання Г.Александрової, порівняльне літературознавство кінця XIX – першої третини XX ст. було і напрямом у дослідженні явищ словесності, і найхарактернішою ознакою науки про літературу початку XX ст., і своєрідною науковою модою. Це не тимчасове явище, воно повсякчас еволюціонувало, вдосконалювалося – аж до 1930-х рр., коли компаративістика була проголошена «буржуазною лженаукою».

Авторка взяла за основу періодизацію, запропоновану Е.Касперським (романтичний, позитивістський, постмодерністський етапи), та зосередила увагу на завершенні першого і другому етапах, з певними уточненнями й корективами, зумовленими українським історико-літературним матеріалом. У першому розділі «Генеза порівняльних досліджень в Україні» уточнюється нижня межа розвитку цього напряму, яку вітчизняні літературознавці окреслювали останніми десятиліттями XIX ст. Спираючись на численні першоджерела, Г.Александрова доводить, що хронологічно ця межа значно раніша, і вже в 1810–1820-х рр. на українському ґрунті з'явилося чимало фольклористично-літературних студій, що перебували в компаративному аналітичному полі. І якщо перші такі розвідки були спорадичними, то вже у працях М.Максимовича, О.Бодянського, О.Котляревського та М.Костомарова українське порівняльне літературознавство стверджується як системний напрям.

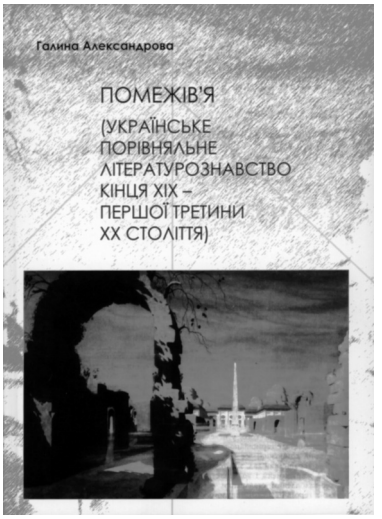

У другому розділі «Компаративістика й історія літератури: завдання, основні напрями досліджень» наголошується, що в Україні становлення компаративістики як науки відбувалося на тлі реалізації одного з провідних постулатів культурно-історичної школи – створення корпусу історії національної літератури. Безумовно, однією з визначальних поставала проблема впливу російської літератури на представників українського письменства, який, зокрема, значно перебільшив М.Петров. Не випадково його опонент М.Дашкевич обстоював національну самобутність української літератури та застерігав від довільних аналогій. Розширив матеріал компаративістики С.Єфремов, який виявляв різні типи зв'язку українського та інонаціонального письменств, акцентувавши на типологічних дослідженнях у порівняльно-літературознавчій методології. Фундатором діалогічного розуміння літератур Г.Александрова слушно вважає Б.Лепкого, чиї наукові шукання засвідчили вихід українського літературознавства за межі традиційних зіставлень і протиставлень різнонаціональних літератур лише під кутом зору впливу однієї на іншу. У концепції М.Возняка виявлено колізії впливів і зустрічних течій, на матеріалі дослідів М.Грушевського актуалізовано проблему транслятора і реципієнта. Та хоч би які концепції аналізувала авторка, скрізь аргументується: всі вони доводили незалежність і самобутність української літератури, поступово витісняючи концепт «впливу» ідеєю «активного переосмислення».

У третьому розділі «Множинність порівняльних підходів у літературознавчих дослідженнях» проаналізовано компаративні студії, які концентрувалися навколо творчості Івана Котляревського, Тараса Шевченка і Лесі Українки. Звернення до цих імен дослідниця пояснює різними причинами. Якщо дискусії довкола спадщини Котляревського стосувалися визначення його місця й ролі в історії української літератури, його самостійності й оригінальності, що потребувало зіставлень із творами Верґілія, Скаррона, Блюмауера, Осипова (студії М.Дашкевича, І.Стешенка, М.Марковського) й традиціями українського письменства (П. Житецький), то прочитання творчості Шевченка – ключової постаті в історії національної літератури – потребувало простеження ширших контекстів. М.Петрова, О.Колессу, І.Франка цікавили насамперед впливи і запозичення з Пушкіна та Міцкевича; тоді як О.Багрій, М.Марковський, С.Родзевич, Б.Навроцький, П.Филипович вивчали зв'язки поета із традиціями німецького, англійського, російського, польського романтизму, заглиблюючись у типологічні основи цього напряму як загальноєвропейського явища. Новаторство Лесі Українки, той «простір», на якому вона працювала, започаткувавши принципово новий етап розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст., за М.Євшаном, етап символічного мислення, спонукали досліджувати традиційні структури (так звані світові образи, мотиви, сюжети) та їхню трансформацію на національному ґрунті (праці О.Білецького, О.Бургардта, М.Драй-Хмари, А.Ніковського, Є.Ненадкевича та ін.). Щоправда,

варто було б докладніше пояснити, чому своєю увагою літературознавці оминули Івана Франка, чому на той час його творчість не вибудувала порівняльного дискурсу.

Отже, поряд з нещодавніми дослідженнями Д.Наливайка, Л.Грицик, М.Гнатюка, М.Наєнка, С.Росовецького та ін. монографія Г.Александрової, у якій розглянуто величезний масив досі не актуалізованих літературознавчих текстів, поглиблює й розширює уявлення про історію вітчизняної літературної науки, водночас є підсумковою та програмовою працею, що, сподіваємося, стимулюватиме народження нових ідей і проблемних напрямів в українському літературознавстві.

Олена БОНДАРЕВА,
доктор філологічних наук,
директор Гуманітарного інституту
Київського університету
ім. Бориса Грінченка

НАВЧАЮЧИ, НЕ ЛИШЕ ВЧИМОСЯ, А Й ЗРОСТАЄМО ДУХОМ

МИКИТЮК О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : [навч. посіб.] / О.Микитюк. – *Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. – 440 с.*

«*Нова доба нового прагне слова*», – ці поетові слова поширюють свою актуальність і на навчально-наукову та академічну літературу. Потреба такого оновлення не тільки у невичерпному науковому потрактуванні явищ на всіх структурних рівнях мови, а й в ідеології часу. Мова завжди була і буде набагато більше, ніж об'єкт наукового студіювання, – це форма буття нації і знаряддя зміни суспільства. Не відобразити цього в навчальному посібникові чи підручникові – інтелектуально викладати із зав'язаними очима. З огляду на це відомі підручники та посібники з сучасної української мови – то насправді зовсім різні ідеологічні зрізи тих самих мовних категорій. Їхня новизна полягає не так у безсумнівному науковому поступові через теоретично-аналітичне трактування мовних категорій, як у самому диханні мови передусім через суттєво по-іншому дібраний фактологічно-ілюстративний матеріал, через залучення нової джерельної бази, через пропозицію приховуваних і зумисне чи неусвідомлено не актуалізованих акцентів. У цьому контексті навчальний посібник Оксани Микитюк «Сучасна українська мова: самобутність, система, норма» можна вважати всебічною відповіддю на суворі запити сьогодення – наукові, ідеологічні, методичні. Це аналітика мови у трьох визначальних площинах: системності, самобутності, нормативності, що подана у блискучій методичній формі: тут умотивовано структурований матеріал, наявні численні таблиці та схеми, ремарки («Цікавинки», «Звернімо увагу!»), що актуалізують увагу вчителя, студента чи школяра, виокремлені запитання до кожної теми. Така метода стимулює образне мислення школяра чи студента, допомагає з'ясувати складні мовознавчі поняття. У цьому новаторство праці і приклад для наслідування творити посібники та підручники за образно-класичним типом з відкритими, а не псевдозанауковленими текстами, що радше скидаються на інтернаціональний суржик, а не багатий і самодостатній український науковий текст. Такі теоретико-практичні й методологічні поклади – результат читання авторкою курсу «Сучасна українська мова» в Національному університеті «Львівська політехніка» зі спеціальності «Прикладна лінгвістика» на кафедрі української мови.

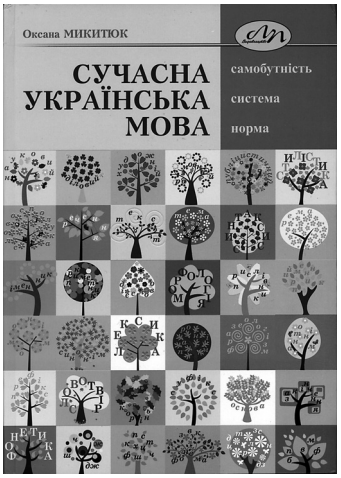

Посібник охоплює всі базові розділи мови: лексикографію, лексикологію, фразеологію, фонетику, морфеміку, дериватологію, морфологію за історично виділеними частинами мови, синтаксис (принагідно – пунктуацію) та розроблені до розділів навчальні запитання. Повнота розкриття проблеми у кожному розділі нагадує системний енциклопедичний виклад, почерпнутий з авторитетних джерел і поданий у власній інтерпретації та, як уже зазначено, методично вправній формі. Надзвичайно важливо, що класичне трактування базових мовознавчих категорій кожного розділу подано крізь призму культури мовлення в соціолінгвістичному контексті. У цьому посібникові вперше систематизовано негативний вплив позамовних факторів на українську мову і, всупереч чинному правописові (що вкрай необхідно), проілюстровано на матеріалі відновленої мовної норми. І це аж ніяк не слід трактувати як «розхитування мовної норми», а навпаки – як невпинне втілення у життя знищеного сталінським режимом правопису 1929 р.

Винятково важливим компонентом праці є вмотивовані історичні екскурси у засадничі мовні категорії в контексті висвітлення наукової діяльності видатних українських учених – Т.Гартнера, С.Смаль-Стоцького, А.Кримського, І.Верхратського, М.Осадци, П.Дячана та ін. Вкраплення, присвячені персональним науковим відкриттям названих учених та ін., безсумнівно, пожвавлюють академічний матеріал і доводять до відома навчальної аудиторії інформацію про надважливий складник науки – постать самого вченого, а часом і лабіринтової дороги його відкриття. Зрештою це один зі способів зацікавити молодих людей науково-дослідницькою діяльністю як способом проникати у внутрішню форму мови.

На особливу увагу в посібникові заслуговує перший розділ «Українська мова – національна мова українського народу», що розглядає мову «як складову національної ідеології», походження мови, історію української літературної мови, мовну норму тощо. Десять параграфів першого розділу – наче первні, що по-мистецькому наповнюють мозаїку на ймення «національна мова українського народу» в усьому її драматизмі й неспинному поступові до визначальної форми національного самоусвідомлення та державного утвердження. Цей розділ має винятково виховне значення, адже викладати мову – це не лише зацікавлювати нею, допомогти пізнати її структуру, а й формувати націєцентричне мислення. Що більше буде навчально-наукових праць, написаних у такому світоглядово-виховному дискурсі, то швидше мова вивільниться з-під політичної експлуатації, а студент навчатиметься не з примусу, а з чітко усвідомленої внутрішньої потреби.

Ірина ФАРІОН,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету
«Львівська політехніка»